

Спіріна Т.П.,
Київський національний
університет імені Бориса Грінченка

ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Постановка проблеми, її зв'язок з важливими завданнями. У сучасному соціокультурному просторі в умовах становлення нового ринку праці особливу значущість набуває виховання відповідальної, ініціативної, творчої особистості, яка спроможна реалізувати власні життєві цінності. Головне в системі освіти визначають люди - ті, хто навчає, і ті, кого навчають - їх ініціатива, творча активність, нестандартність мислення, прагнення до відновлення й новаторства. Це підвищує вимоги до навчально-виховного процесу у вищій школі, яка готує спеціаліста як фахівця нової генерації, що відповідає європейському стандарту професійної підготовки.

Загальний аналіз останніх досліджень і публікації з проблеми із зазначенням нерозв'язаних питань або аспектів. Проблемі формування духовних цінностей особистості, її ціннісних орієнтацій присвятили свої дослідження Л. Божович, Г. Костюк, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн, В. Семиченко, В. Рибалка та інших. Ціла низка досліджень вітчизняних учених виконана з гуманістичних позицій, у яких знайшли відображення проблеми розвитку ціннісних орієнтацій молоді, що дає змогу розглядати людину як мету, а не засіб суспільного розвитку (І. Бех, В. Бутенко, В. Дряпіка, І. Зязюн, О. Мороз, В. Радул, О. Сухомлинська, Г. Шевченко та ін.). Формуванню життєвих перспектив особистості на основі наявних ідеологічних установок приділяли свою увагу такі вчені, як: А. Альбицька, Б. Лихачов, В. Лобицький, М. Огурцов, Є. Тонков та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим

присвячується означена стаття. Аналіз наукової літератури свідчить, що немає досліджень, які б розкривали цілісні характеристики процесу формування соціокультурних цінностей майбутніх фахівців соціальної сфери.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Це і спонукало нас до розгляду питання формування соціокультурних цінностей майбутніх фахівців соціальної сфери, норм, знань, зразків життєдіяльності та творчості.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Поняття цінності є одним із найважливіших понять, що дозволяє не лише пояснити дії людини, але й зрозуміти її внутрішній світ, наблизитися до розгадки індивідуального та колективного цілепокладання. Головна складність класичної аксіології є у вирішенні питання про природу цінностей, співвідношення об'єктивного та суб'єктивного у цінностях. Особливо значущою проблема цінностей є в соціальній педагогіці тому, що саме цінності визначають напрямки та мотиви соціальної роботи.

Предмети та явища навколишнього світу мають цілий ряд об'єктивних характеристик, котрі є певною основою для їх оцінки. Будучи внесеними в індивідуальну та колективну діяльність, предмети вступають у певні відносини з людьми, заважають реалізації їх інтересів або ж допомагають їм. Це неминуче несе за собою суб'єктивну компоненту, яка є в оцінці.

Світ людини - це сукупність речей, подій та явищ, котрі вона виділяє із зовнішнього світу, набір значень та понять, на які вона звертає увагу. Таким чином, цінності можна визначити як те, що є важливим та дорогим для того, хто робить їх оцінку. І тут виникає неминуча спокуса вважати цінності чимось суб'єктивним, залежним від вільного вибору.

Співвідношення об'єктивного та суб'єктивного як особлива проблема змінюється в рамках діяльнісного підходу, що дозволяє розглядати систему цінностей як результат міжіндивідуального цілепокладання, який здійснюється за законами соціокультурної еволюції. Оцінка предметів та явищ навколишньої дійсності здійснюється з метою встановлення їх значимості для людини, тобто їх відповідності персональним та колективним потребам.

Можна сказати, що в цінностях переважає момент об'єктивного, тоді як в оцінці - суб'єктивного. Оцінювання, або суб'єктивне встановлення цінності, є складний процес, в ході якого відбувається включення речей та явищ зовнішнього світу у символічний універсум особистості, зокрема, майбутніх фахівців соціальної сфери. На певному етапі історичного розвитку з'являються духовні цінності, котрі відіграють не менш важливу роль у житті суспільства, ніж вихідні матеріальні цінності. Сучасна людина вимушена вибудовувати гармонійні співвідношення між цими двома видами цінностей.

Не слід забувати, що духовні цінності мають свою специфіку, тобто суттєво відрізняються від матеріальних або практичних. Так, Р. Апресян [2] пропонує розрізняти цінності а) за змістом: насолода, користь, слава, влада, добро, щастя тощо; б) за знаком: позитивні та негативні (слава - ганьба, користь - шкода тощо) і таке інше. Однак, розподіл цінностей на духовні та практичні є фундаментальним. Справа в тому, що практичні або матеріальні цінності - це не обов'язково матеріальні речі. Практичними називаються цінності, котрі відповідають меті виживання у вузькому та широкому значенні слова (їжа, дах над головою, організований побут та відпочинок). Духовні цінності - це мета, пов'язана із реалізацією людиною особистої природи та значення, набуттям життєвих понять або правди.

Ціннісні орієнтації визначають не лише здатність особистості орієнтуватися у соціумі, приймати корисні або ефективні рішення – вони є невід'ємною рисою майбутнього фахівця соціальної сфери.

Велика соціальна роль цінностей, або система цінностей, прийнятих суспільством та закріплених у культурі, формує інституціональні порядки, правила поведінки та соціальні норми. Поняття цінностей відіграє у концептуальному фундаменті сучасної соціології та соціальної філософії системотворчу роль, а аксіологія - наука про цінності - виділилась у самостійну галузь соціально-гуманітарного знання. Основоположником аксіології по праву вважається Й. Кант, який протиставив цінності буттю як належне - суцшому. У своїй філософії він намагався подолати характерне для попередньої етики

ототожнення буття та благ. Крім того, німецький філософ розробляв концептуальне протиставлення світу природи та світу моралі. Першому він приписував жорсткий детермінізм, тоді як іншому - вільне цілепокладання. Кант відмічав, що цінності не володіють буттям, тому що вони є потреба або норма.

Зв'язок між поняттями норми і цінності досліджував Л. Дюмон. У своїй доповіді “Уявлення про цінності у сучасному та традиційному суспільствах” він відмічав: “Ми розділяємо науку, естетику та мораль. І природа нашої науки така, що саме її існування експліцирує (витягує) або скоріше імпліцирує (втягує) розподіл між істиною, з одного боку, красою та благом, з іншого, і зокрема, між побутовою та моральною цінністю, між тим, що є, і тим, що повинно бути”[4].

У суспільстві діють різні види соціальних норм - моральні, правові, соціально-корпоративні, естетичні, релігійні тощо. Соціальні норми передбачають форми та засоби, за допомогою яких можуть бути реалізовані встановлені моделі порядку взаємодії майбутніх фахівців соціальної сфери. Вони існують у вигляді правил, розпоряджень та заперечень. Історичний розвиток суспільства, незалежно від специфічних рис даної культури, повинен забезпечувати збереження одних та заміну інших соціальних норм в залежності від змін, що відбуваються у житті соціуму. Таким чином, у культурі існують механізми, здатні продукувати, консервувати, репродукувати та трансформувати систему соціальних норм.

Важливу роль у системі соціальної регуляції з часу появи суспільства відігравали мораль та право. Саме вони виконували та продовжують виконувати роль головних регуляторів людських дій, підтримуючи структурний та інституційний устрій суспільного життя.

У соціальній роботі особливе місце займають ті соціальні норми, які регулюють стосунки між фахівцями та клієнтами. Отже, специфічна особливість моральних норм фахівців соціальної сфери полягає в тому, що вони співвідносяться із внутрішньою позицією особистості, будучи при цьому,

зовнішнім розпорядженням. Включаючи у себе деякі уявлення про добро і зло, обов'язок і совість, добродішність і розпусту, справедливість і честь, моральні норми проходять через самосвідомість фахівця, піддаються напруженому переживанню. Моральні норми найбільш розмиті у сучасному модернізованому суспільстві. Однак вони не є лише суб'єктивними. В оцінюваних явищах присутній як особистісний момент (внутрішня воля фахівця і самостійна мотивація ним правил моральної поведінки та моральних оцінок), так і об'єктивний, позаособистісний момент (моральні цінності, форми та норми людських стосунків, які склалися у даній культурі, соціальній групі, суспільстві). Таким чином, мораль можна розглядати як внутрішній саморегулятор поведінки, тоді як моральні норми виступають у якості зовнішніх регуляторів [3].

Існування соціальних норм передбачає соціальні санкції, котрі і роблять можливим соціальний контроль, втілюючи в життя уніфіковану систему цінностей.

Духовні цінності являють собою ієрархію, тобто складну та багаторівневу систему, що забезпечує фундамент соціальних відносин, а також дій та поступків людей. Специфіка духовних цінностей заключається в тому, що вони проявляються у ситуації вільного та особистісного вибору. До духовних цінностей слід, насамперед, віднести загальні моральні поняття, такі як добро, обов'язок, совість, воля, добродішність та щастя. До них же слід віднести такі поняття як істина та краса, тому що набуваючи морального змісту, вони, відповідно, долають кордони естетики та гносеології.

Суть та зміст духовних цінностей визначають феномен духовно-морального ідеалізму. У сучасній аксіології духовно-моральним ідеалізмом називають віру в існування вічних та непорушних цінностей, абсолютних за своїм значенням для людини. Сукупність таких цінностей складає ідеал, котрий є найбільш абстрагованим та універсальним уявленням. Як відмічають дослідники, неможливість сформулювати імперативний зміст ідеалу на

конкретних прикладах робить духовно-моральний ідеалізм дуже обмеженим у процесі духовного виховання та морального удосконалення особистості.

Поняття ідеалу розкриває нам, як у певній культурі реалізується узагальнений образ добра. Іншими словами, добро постає як абсолютна цінність, котра визначається лише у парі з абсолютною антицінністю - злом. У соціальній теорії добро та зло можна визначити як дії, свідомо співвіднесені з деякими нормативними стандартами, тобто з ідеалом та його протилежністю. Удаючись до просторового образу, можна визначити добрий поступок як наближення до ідеалу, а злий (не добрий) як віддалення від нього.

Історія цивілізації дає змогу зробити висновок про те, що в різних суспільствах та в різні епохи система духовних цінностей і, насамперед, духовно-моральний ідеал суттєво відрізнялись один від одного. Виходячи з цього, можна зробити висновок про відносність духовних цінностей та морального ідеалу. Однак їх відносність не можна абсолютизувати. Саме така позиція морального релятивізму, неспроможність якої переконливо доведена теоретиками.

Як відмічають В. Стьопін, А. Гусейнов, В. Межуєв, В. Толстих, за так званим різноманіттям ідеалів та цінностей, що відкривається при порівнянні історичних епох та різних цивілізацій, ховаються загальнолюдські цінності, універсалізм котрих безпосередньо витікає із універсальної природи людської особистості.

Таким чином, головною відмінною рисою духовних цінностей слід визнати їх універсалізм. А головним антиподом - пріоритети та стандарти, котрі показують намагання роз'єднати людей на етнічній, расовій, релігійній або класовій основі. При цьому не слід забувати, що роз'єднуючий фундамент у вигляді ціннісної диференціації - природній наслідок культурного різноманіття.

Кожна культура створює певний порядок за допомогою понять, відносин, норм, цілей та цінностей. У даний порядок є включеними і природа, і кожна людина, і суспільство в цілому. Якщо слідувати концепції У. Гуденау [5], існує чотири головних елемента культури: поняття, відносини, цінності та правила.

Поняття (концепти). Їх сукупність визначає мову, на якій говорять представники даної культури. За допомогою понять людина упорядковує свій досвід, здійснює обмін ідеями та інформацією.

Відносини. Якщо за допомогою понять ми можемо виділити ті чи інші частини світу, то за допомогою системи відносин ми встановлюємо, як ці частини пов'язані між собою (в просторі, часі і за значенням).

Цінності. Цінності - це загальноприйняті переконання відносно мети, до якої людина повинна прямувати. Вони лежать в основі звичаїв та моральних норм, прийнятих у даному суспільстві.

Правила. Правила регулюють поведінку людини у відповідності з цінностями даної культури. Правила представляють собою розпорядження та норми дії, співвідносяться з цінностями як засоби з метою.

Цей підхід, дає змогу показати, наскільки органічно пов'язані між собою духовні та практичні (матеріальні) цінності. Тому, говорячи про специфіку духовних цінностей, необхідно пам'ятати про те, що вони не існують окремо від практичних, а їх зміна також неминуче пов'язана із зміною всього культурного світу. Наприклад, принципи справедливості, що складають важливу частину духовних цінностей, завжди детерміновані поняттями та відносинами, котрі дозволяють виразити соціальний порядок, а також уявленнями про природу людини, добро та зло. Настільки ж залежні від картини світу та мови розуміння любові, уявлення про щастя, обов'язок та совість.

Як відмічає А. Агамов [1], однією із цінностей найбільш значимих для молоді є воля. Воля є невід'ємною умовою становлення особистості. Небажання ставати особистістю, "втеча від волі", як би по-різному не пояснювали цей феномен соціологи, педагоги, психологи та філософи, пов'язане, насамперед, із відмовою від духовних цінностей та моральних орієнтирів. Але й поняття волі є багатозначним, що перешкоджає виявленню та опису всієї системи духовних цінностей.

Потреба у волі, як і потреба у інших духовних цінностях, стрімко виросла за останнє століття. Це пов'язано з радикальним перетворенням сучасного суспільства, яке посилює почуття самотності. Як відмічав Е. Фромм у своїй класичній праці “Втеча від волі”, процес індивідуалізації людини породжує два аспекти: позитивний та негативний. Позитивний аспект заключається у розвитку особистості, а негативний - у зростаючій самотності людини.

Подолати негативні наслідки, тобто звільнитися від самотності можна двома способами. Перший шлях Е. Фромм оцінює як непридатний з моральної точки зору. Мова тут іде про підкорення та про відмову від особистої індивідуальності. Непридатність даного шляху пов'язана з тим, що людина платить за відчуття безпеки повноцінністю своєї особистості.

Втеча від волі завжди обертається для людини новою неволею, особистісним та емоційним надломом, агресивністю та недоступністю щастя. Інший шлях, на думку вченого, це шлях спонтанних зв'язків з людьми та природою, тобто таких зв'язків, котрі поєднують людину зі світом, не знищуючи його індивідуальність. Такі зв'язки, найвищим проявом яких є любов та творча праця, закладені у силі цілісної особистості і тому не обмежують розвиток особистості, а сприяють йому.

У класичній соціології поняття цінності розглядається М. Вебером у його концепції соціальної дії. Як відомо, М. Вебер розрізняє чотири види соціальної дії. Основою для типологізації тут виступає мотивація людської активності. У залежності від мотиву, можна, стверджує основоположник “розуміючої соціології”, виділити цілераціональні, ціннісно-раціональні, афективні та традиційні дії. Вчений зазначає, що ціннісно-раціональна орієнтація дії відрізняється від афективної поведінки свідомим визначенням своєї направленості та орієнтацією на неї, яка послідовно планується. Лише ціннісно-раціонально діє той, хто, не дивлячись на можливі наслідки, слідує своїм переконанням про обов'язок, гідність, красу, релігійні переконання [6].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, соціокультурні зміни, що супроводжують

процеси державотворення в Україні, актуалізують не лише потребу гуманізації стосунків в оновлюваному суспільстві, але й гостро висвітлюють проблему морально-духовного становлення майбутніх фахівців соціальної сфери. Пошуки ефективних напрямів навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах зумовлюють розвиток таких педагогічних систем, які б сприяли вирішенню проблем аксіологічного характеру.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агамов А. А. Свобода личности как социальный феномен / А. А. Агамов, А. Е. Шабалдас // – Ставрополь: 1997. – С.80-85.
2. Апресян Р. Г. Этика / Р. Г. Апресян, А. А. Гусейнов // Учеб. – М. : Гардарика, 1998. – 229 с.
3. Васянович Г. П. Педагогічна етика : навч. посіб. / Г. П. Васянович – Львів : Сполом, 2010. – 420 с.
4. Дюмон Л. Эссе об индивидуализме / Л. Дюмон // – Дубна : Феникс, 1997. – 250 с.
5. Смелзер Н. Социология / Н. Смелзер // – М. : Прогресс, 1993. – 117 с.
6. Вебер М. Избранные произведения / М. Вебер // – М. : Прогресс, 1990. – С.628-629.

У статті йдеться про духовні цінності, які являють собою багаторівневу систему, що забезпечує фундамент соціальної роботи, а також дій та поступків майбутніх фахівців.

Ключові слова: цінності, соціальна сфера, соціальний педагог

The article refers to the spiritual values that are tiered system that provides the foundation of social work, as well as actions and concessions future professionals.

Keywords: values, social, social pedagogue